

7. Скитович В. В. Концепция судебного права: опыт критического переосмысления // Проблемные вопросы гражданского и арбитражного процессов / В. В. Скитович ; под ред. Л. Ф. Леснической, М. А. Рожковой. — М. : Статут, 2008. — С. 5—25.
8. Протокол № 7 від 22 листопада 1984 р. до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. — 2006. — № 32. — Ст. 2375.
9. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : навч. посіб. / Л. М. Лобойко, О. А. Банчук. — К. : Ваіте, 2014. — 280 с.

Щербанюк О. В. Судове право: пошук концепції

Стаття присвячена судовому праву як складовій публічного права. Існування судового права пов'язується з наявністю зв'язків між конституційним, цивільним, господарським, адміністративним і кримінальним процесами.

Ключові слова: судова влада, судове право, правосуддя, суд, форми здійснення правосуддя.

Щербанюк О. В. Судебное право: поиск концепции

Статья посвящена судебному праву как составляющей публичного права. Существование судебного права связывается с наличием связей между конституционным, гражданским, хозяйственным, административным и уголовным процессами.

Ключевые слова: судебная власть, судебное право, правосудие, суд, формы осуществления правосудия.

Shcherbanyuk O. Judicial law: search concept

The article is devoted to the judiciary as a component of public law. The existence of legal rights associated with the presence of ties between the constitutional, civil, administrative and criminal proceedings.

Key words: the judiciary, the judiciary, justice, court forms of justice.

УДК 349.41:340.131

*Тетяна Олександрівна Коваленко,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, доцент*

ЦІННІСНО-НОРМАТИВНИЙ ФЕНОМЕН ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВОПОРЯДКУ В УКРАЇНІ

Відповідно до ст. 3 Конституції України найвищою соціальною цінністю визнається людина, а утвердження і забезпечення її прав та свобод є головним обов'язком держави. Водночас основним національним багатством Основний Закон проголошує землю, яка перебуває під особливою охороною держави (ст. 14). Застосування вказаних конституційних приписів у сфері земельних відносин зобов'язує державу розробляти ефективні правові механізми гарантування земельних прав людини як найвищої соціальної цінності на землю та одночасно забезпечувати раціональне використання та охорону земель як основного національного багатства. Результатом дії вказаних механізмів є земельний правопорядок як ціннісно-нормативний феномен, адже саме через такі соціальні поняття, як «цінність» та «норма» виражається зв'язок суспільства, його інститутів та ідеалів, потреб і заборон із поведінкою конкретного суб'єкта земельних відносин.

Аналіз генези юридичних досліджень свідчить, що протягом радянського періоду розвитку земельно-правової науки комплексних наукових досліджень особливостей земельного правопорядку, механізмів його забезпечення проведено не було. Водночас деякі аспекти реалізації принципів соціалістичної законності при регулюванні земельних і колгоспних відносин, відносин у сфері правової охорони природи були предметом наукових пошуків Ю. Вовка, П. Індиченка, В. Мунтяна, В. Петрова, В. Семчика, І. Середи, Г. Тарнавського, Ю. Шемшученка, В. Янчука та ін. У земельно-правовій науці України проблеми виявлення змісту та сутності правопорядку у земельній сфері, механізми його забезпечення залишаються без достатньої уваги вчених. У національній юридичній науці є небагато праць, які присвячені певним аспектам законності та правопорядку у земельній сфері [1; 2]. Проблеми забезпечення правопорядку у земельних відносинах в Україні побіжно аналізуються у низці монографічних праць [3–7].

Метою цієї статті є з'ясування особливих рис земельного правопорядку в Україні в умовах перманентного реформування земельних відносин та істотного рівня дефектності земельного законодавства з урахуванням необхідності забезпечення реалізації конституційних імперативів щодо проголошення верховенства права, визнання людини найвищою соціальною цінністю, а землі — основним національним багатством.

У розумінні правопорядку як ціннісно-нормативного феномену визначальним є питання про взаємодію його ціннісної сфери та нормативного вираження.

У загальній теорії права під правопорядком розуміють стан фактичної упорядкованості суспільних відносин, що виражає реальне, практичне здійснення вимог законності [8, с. 38]. Як нормативний феномен земельний правопорядок є результатом реалізації, реального втілення у життя приписів земельно-правових норм, об'єктивованих у Конституції України, земельних законах, підзаконних нормативно-правових актах та інших джерелах земельного права. Правопорядок у сфері регулювання земельних відносин базується на вимогах конституційних, земельних, екологічних, цивільних, аграрних та інших правових норм, тому держава забезпечує його встановлення, підтримання та охорону.

Нормативність правопорядку у сфері регулювання земельних відносин виявляється у певних специфічних ознаках. Насамперед земельний правопорядок є результатом реалізації принципу законності у регулюванні земельних відносин. Режим законності, який є системою принципів та вимог, на рівні правопорядку «матеріалізується» у системі реальних земельних правовідносин. Ще у радянській загальній теорії права вчені звертали увагу на те, що «впровадження в життя принципу... законності забезпечує непорушність... правопорядку, оскільки правопорядок — це забезпечена законністю система суспільних відносин, що регулюються правом» [9, с. 294]. Рівень забезпечення правопорядку у земельних відносинах є показником ефективності дії принципу законності. У свою чергу, реалізація принципу законності у земельній сфері є однією з умов ефективності дії норм земельного права України. Так, П. Рабінович зазначає, що наявність у суспільстві режиму законності є однією з юридичних (спеціально-соціальних) передумов ефективності юридичної норми [10, с. 21].

У формуванні земельного правопорядку задіяні всі елементи механізму правового регулювання земельних відносин. Його нормативною передумовою є норми земельного права, які повинні моделювати власне правопорядок. Такі норми об'єктивуються у джерелах земельного права за наявності ефективних механізмів запобігання виникненню юридичних дефектів. За допомогою земельних правовідносин здійснюється перехід від абстрактного правопорядку, визначеного земельно-правовими нормами, до конкретної поведінки учасників цих правовідносин із дотримання, виконання, використання і застосування вказаних норм. Саме на цьому етапі забезпечується реалізація принципу законності з метою забезпечення найбільшої відповідності поведінки суб'єктів земельних правовідносин абстрактній моделі, визначеній нормами земельного права.

Змістом земельного правопорядку є правомірна поведінка суб'єктів земельних правовідносин, тобто така, що відповідає вимогам земельно-правових норм і приписам земельних законів, підзаконних нормативно-правових актів, інших джерел земельного права. Співвідношення правомірної та неправомірної поведінки у земельній сфері визначає стан законності у регулюванні земельних відносин.

Водночас розкриття специфіки земельного правопорядку лише з позицій його нормативності є дещо звуженим, якщо виходити із конституційних приписів верховенства права, визнання людини найвищою соціальною цінністю, а землі — основним національним багатством, а також перспектив побудови соціальної правової держави. Адже об'єктивовані у джерелах земельного права України земельно-правові норми, які є підставою земельного правопорядку, а їх належна реалізація у конкретних земельних правовідносинах є ознакою правопорядку, повинні відповідати загальнолюдським цінностям. У сучасній філософії поки що немає єдиного бачення того, що є загальнолюдськими цінностями. У світі спостерігається надзвичайна багатоаспектність думок щодо поняття «загальнолюдське». В юридичній науці зазначається, що можна виокремити лише деякі цінності, які, беззаперечно, є загальнолюдськими: цінність людського життя; зміст життя, справедливість, істина, свобода; цінність природи як основи життєдіяльності людини, запобігання екологічній кризі, збереження навколишнього середовища; забезпечення свободи, демократизації усіх сфер людської життєдіяльності — економіки, політики, культури тощо [11, с. 25]. Держава як гарант загальнолюдських цінностей повинна не лише проголошувати, а й забезпечувати їх реалізацію. У сфері земельних відносин ціннісна основа земельного правопорядку полягає у забезпеченні правовими засобами гарантування доступу людини як найвищої соціальної цінності до землі як основного національного багатства. Зважаючи на конституційний обов'язок утвердження прав і свобод людини, земельний правопорядок може бути забезпечений за умови законодавчого закріплення, гарантування та реалізації насамперед природних прав людини на землю, зокрема права загального землекористування. Водночас гарантування земельних прав людини за допомогою правових засобів має бути поєднане із реалізацією правових норм, які спрямовані на забезпечення специфічного правового режиму землі як основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави. У ціннісному вимірі земельний правопорядок може бути забезпечений лише за умови правового забезпечення найбільш прийняттого співвідношення приватних і публічних інтересів у сфері земельних відносин із врахуванням особливих ознак землі як нерухомості та природного ресурсу, її значення у суспільстві та державі.

Поєднання нормативної та ціннісної складових при визначенні природи земельного правопорядку забезпечується за умови реалізації правових норм, які об'єктивуються у правових законах та підзаконних нормативно-правових актах. Так, Н. Кузнецова наголошує, що закон набуває ознак правового закону, коли він відповідає не тільки формальним характеристикам нормативно-правових актів (відповідність Конституції України, відповідність процедури його прийняття встановленим вимогам тощо), а й за змістом кореспондує із принципом верховенства права [12]. У сучасних умовах постійного реформування земельних відносин, нестабільності та дефектності земельного законодавства, загострення соціальних протиріч у сфері набуття та реалізації прав на землю, зростання рівня корупції взаємопоєднання принципів законності та верховенства права здатне забезпечити органічний взаємозв'язок нормативної та ціннісної складової земельного правопорядку. У юридичній літературі наголошується, що саме верховенство права постає тим особливим феноменом, який дозволяє поєднати формальну раціональність системи правових нормативів із ціннісною раціональністю фундаментальних засад буття права [13]. На думку Н. Кузнецової, «...можна говорити про категорію правопорядку як про логічний ланцюжок: принцип верховенства права — правовий закон — принцип законності — демократичний правопорядок. Саме при дотриманні всіх названих складових правопорядку, за умов, що в кожній з них реалізується “дух права” як найвищої соціальної цінності, можна вважати ідею правової держави не тільки задекларованою, але й практично реалізованою» [12].

У сфері регулювання земельних відносин в Україні взаємопоєднання та взаємовплив принципів верховенства закону та верховенства права полягають у такому: 1) принцип верховенства закону є необхідною передумовою утвердження верховенства права у земельній сфері; 2) принцип верховенства права може бути практично реалізований у сфері земельних відносин лише за умови дії земельних законів, що виражають волю Українського народу, при цьому такі закони мають відповідати суспільним уявленням про рівність, справедливість, свободу; 3) реалізація принципу верховенства закону у земельній сфері зумовлює ефективність правового регулювання земельних відносин, а реалізація принципу верховенства права забезпечує справедливість правового

регулювання земельних відносин; 4) принцип верховенства права встановлює критерії оцінки земельних законів як правових.

Наявність правових законів є однією з ознак правової держави, на створення якої в Україні орієнтує ст. 1 Конституції України. У Рішенні від 2 листопада 2004 р. Конституційний Суд України зазначає, що верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути пройняті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [14]. В юридичній науці правовий закон визначають як нормативно-правовий акт, спрямований на реалізацію конституційних прав і свобод людини та громадянина, джерелом походження якого є суверенна воля народу, тотожна за своєю суттю і змістом гуманістичним ідеям та загально визнаним людським цінностям, а метою регулювання — забезпечення існування громадянського суспільства, демократичної, соціальної, правової держави й досягнення верховенства права [15, с. 11]. Екстраполюючи вказані підходи на земельну сферу та беручи до уваги приписи Конституції України, можна зробити висновок, що закони, які спрямовані на регулювання земельних відносин, мають бути правовими, а саме: а) втілювати демократичні цінності (ідеї свободи, рівності, справедливості, гуманізму); б) гарантувати природні права людини на землю; в) забезпечувати охорону землі як основного національного багатства; г) відповідати Конституції України як Основному Закону держави; г) відображати об'єктивні потреби розвитку українського суспільства у правовому регулюванні певних земельних відносин. Підзаконні нормативно-правові акти у сфері регулювання земельних відносин мають прийматися на основі та в розвиток правових законів.

За умови реалізації приписів правових законів і виданих на їх розвиток підзаконних нормативно-правових актів забезпечується становлення земельного правопорядку саме як ціннісного феномену. Встановлення режиму правопорядку у земельній сфері забезпечує досягнення мети правового регулювання земельних відносин, гарантування прав на землю людини як найвищої соціальної цінності, охорону землі як основного національного багатства, оптимальне поєднання публічних і приватних інтересів щодо використання земель, реалізацію конституційних приписів щодо відносної зв'язаності законом громадян як суб'єктів земельних правовідносин та абсолютної зв'язаності законом держави, її органів та посадових осіб, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб.

Поєднання нормативної та ціннісної складових при визначенні природи земельного правопорядку в Україні забезпечується за умови реалізації правових норм, які об'єктивуються у правових законах і виданих на їх розвиток підзаконних нормативно-правових актах, спрямованих на гарантування природних прав людини як найвищої соціальної цінності на землю, забезпечення найбільш прийняттого співвідношення приватних і публічних інтересів у сфері земельних відносин із урахуванням особливих ознак землі як нерухомості, природного ресурсу, її значення у суспільстві та державі як основного національного багатства.

Список використаних джерел

1. *Крючкова О.* Додержання законності у земельній сфері — під пильною увагою прокурорів / О. Крючкова // Вісник прокуратури. — 2013. — № 2. — С. 68–71.
2. *Пишньов Д. І.* Прокурорська перевірка дотримання законності в агропромисловому секторі економіки / Д. І. Пишньов // Проблеми законності. — 2008. — Вип. 97. — С. 183–189.
3. *Шульга М. В.* Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях / М. В. Шульга. — Харьков : Консум, 1998. — 224 с.
4. *Організаційно-правові засади розвитку аграрного і земельного ринків в Україні* : моногр. / за ред. В. І. Семчика. — К. : Юридична думка, 2005. — 264 с.
5. *Сидор В. Д.* Земельне законодавство України: сучасний стан та перспективи розвитку : моногр. / В. Д. Сидор. — К. : Юридична думка, 2011. — 312 с.
6. *Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення* : моногр. / за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. — Х. : Право 2012. — 448 с.
7. *Проблеми розвитку аграрного та земельного права України* : моногр. / за ред. В. І. Семчика, П. Ф. Кулинич. — К. : Право України ; Х. : Право, 2013. — 372 с.
8. *Алексеев С. С.* Право: азбука — теория — философия: опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 1999. — 712 с.

9. *Иоффе О. С.* Вопросы теории права / О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский. — М. : Госуд. изд-во юрид. лит-ры, 1961. — 381 с.
10. *Рабінович П.* Ефективність юридичних норм : загальнотеоретично-поняттєвий інструментарій дослідження / П. Рабінович // Вісник Академії правових наук. — 2008. — Вип. 1. — С. 13–21.
11. *Гриньків О. О.* Державно-правові цінності : теоретико-філософські аспекти / О. О. Гриньків // Науковий вісник Херсонського державного університету : Юридичні науки. — 2014. — Вип. 2. — Т. 1. — С. 23–28.
12. *Кузнецова Н.* Верховенство права і правозаконність / Н. Кузнецова // Юридичний журнал. — 2005. — № 11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2016>.
13. *Горобець К.* Верховенство права як ціннісно-нормативний феномен / К. Горобець // Філософія права і загальна теорія права. — 2013. — № 2. — С. 207–213.
14. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 р.* // Офіційний вісник України. — 2004. — № 45. — Ст. 2975.
15. *Грищенко А. В.* Правовий закон: питання теорії та практики в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / А. В. Грищенко ; Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. — К., 2002. — 227 с.

Коваленко Т. О. Ціннісно-нормативний феномен земельного правопорядку в Україні

У статті розкриваються нормативна та ціннісна складові земельного правопорядку в Україні в умовах перманентного реформування земельних відносин та істотного рівня дефектності земельного законодавства з урахуванням необхідності забезпечення реалізації конституційних імперативів щодо проголошення верховенства права, визнання людини найвищою соціальною цінністю, а землі — основним національним багатством.

Ключові слова: земельний правопорядок, земля, земельні права, земельні правовідносини, законність, верховенство права.

Коваленко Т. А. Ценностно-нормативный феномен земельного правопорядка в Украине

В статье раскрываются нормативная и ценностная составляющие земельного правопорядка в Украине в условиях перманентного реформирования земельных отношений и существенного уровня дефектности земельного законодательства с учетом необходимости обеспечения реализации конституционных императивов о провозглашении верховенства права, признании человека высшей социальной ценностью, а земли — основным национальным богатством.

Ключевые слова: земельный правопорядок, земля, земельные права, земельные правоотношения, законность, верховенство права.

Kovalenko T. Value-normative phenomenon of land nomocracy in Ukraine

The article reveals the normative and value components of land nomocracy in Ukraine under the conditions of permanent land reform and a significant level of land legislation defectiveness, taking into account the need to ensure the implementation of constitutional imperatives of the rule of law, recognition of human as the highest social value, and land — as the fundamental national wealth.

Key words: land nomocracy, land, land rights, land relations, legality, the rule of law.